

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет права, публічного управління
та національної безпеки
Кафедра економічної теорії,
інтелектуальної власності та публічного
управління

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

ВЕЛИКИЙ ОЛЕГ АНАТОЛІЙОВИЧ
(прізвище, ім'я, по батькові здобувача вищої освіти)

УДК 351:323.2:321

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

РОЛЬ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В
РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ
(тема роботи)

281 «Публічне управління та адміністрування»
(шифр і назва спеціальності)

Подається на здобуття освітнього ступеня магістр
кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання
ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне
джерело

О. А. ВЕЛИКИЙ
(підпис, ініціали та прізвище здобувача вищої освіти)

Керівник роботи:
ЯКОБЧУК Валентина Павлівна
(прізвище, ім'я, по батькові)

кандидат економічних наук, професор
(науковий ступінь, вчене звання)

Висновок кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

за результатами попереднього захисту: **ВЕЛИКОГО Олега Анатолійовича**
допущено до захисту.

Протокол засідання кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління № _____ від «_____» березня 2024 р.

Завідувач кафедри економічної теорії, інтелектуальної власності та публічного управління

к.е.н., професор
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Валентина ЯКОБЧУК
(власне ім'я, прізвище)

«_____» березня 2024 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **ВЕЛИКИЙ Олег Анатолійович** захистив
(прізвище ,ім'я, по батькові)

кваліфікаційну роботу з оцінкою:
сума балів за 100-бальною шкалою _____
за національною шкалою _____

Секретар ЕК

_____ - _____
(науковий ступінь, вчене звання)

_____ (підпис)

Настасія ПУГАЧОВА
(власне ім'я, прізвище)

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	8
ВИСНОВКИ ДО 1 РОЗДІЛУ	19
РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	21
ВИСНОВКИ ДО 2 РОЗДІЛУ	30
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ	32
ВИСНОВКИ ПО 3 РОЗДІЛУ	39
ВИСНОВКИ	42
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	45
ДОДАТКИ	51

АНОТАЦІЯ

ВЕЛИКИЙ О. А. Роль інститутів громадянського суспільства в розвитку місцевого самоврядування – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра за спеціальністю 281 – публічне управління та адміністрування. – Поліський національний університет, Житомир, 2024 .

Розглянуто теоретичні засади впливу ІГС на розвиток системи місцевого самоврядування, зроблено акценти на основних теоріях, що визначають ступінь взаємодії інститутів громадянського суспільства і місцевої влади. Проаналізовано стан сучасних механізмів впливу і взаємодії ІГС на місцевий розвиток та демократизацію механізмів публічного управління. Дано характеристику основних методологічних компонент активізації ролі громадянського суспільства та його інститутів на механізм взаємодії з публічною владою. Визначено напрями посилення ролі і значення ІГС в розвитку системи місцевого самоврядування з застосуванням зарубіжного досвіду. Систематизовано підходи до пріоритетів взаємодії громадських організацій з органами місцевого самоврядування.

Ключові слова: інститути громадянського суспільства, громадські організації, публічна влада, органи місцевого самоврядування, громадянське суспільство, взаємодія, комунікація.

SUMMARY

VELYKYI O. The role of civil society institutions in the development of local self-government – Qualification work on the rights of the manuscript.

Qualification work for a master's degree in specialty 281 – Public Administration and Management – Polissia National University, Zhytomyr, 2024.

The theoretical foundations of the impact of CSIs on the development of the local self-government system are considered, emphasis is placed on the main theories that determine the degree of interaction between civil society institutions and local authorities. The state of modern mechanisms of influence and interaction of CSIs on local development and democratization of public administration mechanisms is analyzed. The directions of strengthening the role and importance of CSIs in the development of the local self-government system are identified using foreign experience. Approaches to the priorities of interaction between public organizations and local self-government bodies are systematized.

Keywords: civil society institutions, public organizations, public authorities, local governments, civil society, interaction, communication.

ВСТУП

Актуальність теми. Сьогодні в управлінських структурах України відбуваються складні соціальні та економічні процеси, які змінюють ситуацію в місцевих громадах. Зменшення чисельності населення в муніципальних структурах призводить до їх укрупнення, а зменшення доходів муніципальних структур ставить їх у фінансову залежність від дотацій регіональної та центральної влади. Така картина є характерною для більшості громад, що перебувають на стадії реформування. За часту місцеві громади відіграють пасивну роль, а потенціал громадських організацій, громадян, малого та середнього бізнесу стримується великою кількістю обмежень.

Центральна влада постійно публічно декларує необхідність збільшення відкритості місцевого самоврядування, підвищення громадянської активності місцевих громад, посилення громадського контролю за рішеннями влади, однак реальні процеси на місцевому рівні потребують більш глибокого дослідження для того, щоб зрозуміти, де можна знайти ресурси для посилення взаємодії органів місцевої влади. Аналізуючи взаємодію місцевої влади та населення, слід мати на увазі, що місцеві громади є неоднорідними, так міські громади є складними, інтереси їх складових частин регулюються різними групами, які створюють складне поле політичних і соціальних взаємодій. В силу цих обставин між міською владою та місцевою громадою виникають суперечності, разом з тим, в територіальних громадах є прошарок соціально активних громадян, об'єднаних у політичні партії, громадські організації, добровільні об'єднання тощо, які ведуть складну боротьбу за домінуючий вплив на міську владу.

Роль інститутів громадянського суспільства у взаємодії з органами місцевого самоврядування проаналізовано вітчизняними вченими, а саме В. Кампо, А. Колодієм, С. Конончуком, В. Рубцовим. Інструменти співпраці ІГС з місцевою владою досліджувались Бойко-Бойчуком О., Вакуленком В., Кравченком В., Куценком В., Остафійчуком Я., Сичом Н., Скрипнюком О.,

Удовиченком О. Однак, зростання проблем комунікації та взаємодії на всіх рівнях публічного адміністрування посилюють значимість досліджень ролі ІГС у питаннях демократизації моделей публічної політики на місцевому рівні, вимагають проаналізувати особливості взаємодії влади та громадськості на рівні територіальних громад.

Метою кваліфікаційної роботи є на основі теоретичних узагальнень обґрунтувати посилення ролі ІГС в розвитку місцевого самоврядування, показати інноваційні механізми управління взаємодією цих інститутів.

Досягнення мети кваліфікаційної роботи було пов'язане з вирішенням ряду завдань:

- розкрити теоретичні аспекти впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток місцевого самоврядування;
- проаналізувати механізми взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами публічної влади;
- дослідити сучасні наукові тенденції взаємодії ІГС з місцевою владою в питаннях комунікації;
- провести оцінювання інструментів комунікації ІГС з місцевою владою;
- визначити напрями посилення ролі ІГС в питаннях взаємодії з владними структурами України.

Об'єктом дослідження є процес взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування в питаннях місцевого розвитку.

Предметом дослідження є актуальні питання вдосконалення та активізації впливу громадських організацій на місцевий розвиток через ефективну взаємодію з місцевою владою.

Методологічну основу кваліфікаційної роботи складають загально-наукові та специфічні методи наукового пізнання процесів взаємодії та комунікації ІГС та місцевої влади. Системні підходи дали можливість визначити пріоритети у взаємодії громадськості та органів публічної влади. В роботі застосовано ряд специфічних наукових методів, що сприяло

міждисциплінарному аналізу механізмів взаємодії ІГС і органів місцевого самоврядування, а саме структурно-логічні методи, аналізу і синтезу, наукового абстрагування, монографічний, моделювання тощо.

Елементами наукової новизни кваліфікаційної роботи пов'язані зі спробою автора розкрити напрями активізації ролі ІГС в питаннях місцевого розвитку і взаємодії з владою.

За підсумками написання кваліфікаційної роботи опубліковано три тези в матеріалах міжнародних науково-практичних конференцій.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел з 46 найменувань, додатків. Загальний обсяг кваліфікаційної роботи складає 45 сторінок, у тому числі 2 рисунка і 1 таблиці.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ВПЛИВУ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА НА РОЗВИТОК СИСТЕМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Процес взаємодії інститутів громадянського суспільства з місцевою владою базується на ряді теорій, одна з найпоширеніших з них, це теорія громадянської участі. Ця теорія розглядає взаємодію ІГС з місцевою владою як форму громадянської участі. Інститути громадянського суспільства виступають як посередники між громадянами та місцевою владою, дозволяючи громадянам брати участь у прийнятті рішень, які впливають на їх життя.

Основні аспекти теорії громадської участі включають формування умов для широкого спектру участі, де громадська участь може виражатись в різних формах, включаючи участь у громадських обговореннях, громадських консультаціях, петиціях, референдумах, а також в участі у громадських об'єднаннях та організаціях. Важливим елементом громадської участі є забезпечення громадян достовірною та доступною інформацією, громадськість повинна бути усвідомленою щодо тем, навколишнього середовища та можливих наслідків рішень. Громадська участь має бути відкритою для всіх шарів населення, без будь-яких форм дискримінації, на основі забезпечення рівноправ'я та включеності, що дозволяє отримати широкий спектр думок та досвідів [1].

Громадська участь передбачає взаємодію між громадянами і владою, що може включати консультації, діалоги, обговорення та інші форми взаємодії, які допомагають вирішувати проблеми та приймати рішення, враховуючи погляди та потреби громадян. Громадська участь повинна мати реальний вплив на прийняття рішень, це може означати включення громадської думки у формулювання політик, законів та програм.

Громадська участь в сучасному суспільстві є ключовим елементом для забезпечення справедливого, ефективного та демократичного управління. Вона

сприяє підвищенню легітимності рішень, розширює кругозір громадян і вносить додаткові ресурси та експертизу у процес управління. Теорія партнерства розглядає взаємодію ІГС і місцевої влади як форму партнерства. ІГС та місцева влада працюють разом для досягнення спільних цілей. Це партнерство може бути формальним, наприклад, у вигляді угоди про співпрацю, або неформальним, наприклад, у вигляді спільних проектів [2].

Інша важлива теорія – це теорія партнерства, яка розглядає взаємодію інститутів громадянського суспільства з місцевою владою як форму партнерства. ІГС та місцева влада працюють разом для досягнення спільних цілей, таке партнерство може бути формальним, наприклад, у вигляді угоди про співпрацю, або неформальним, наприклад, у вигляді спільних проектів. Теорія партнерства має ряд переваг, застосування її дозволяє ІГС та місцевій владі об'єднати свої ресурси та зусилля для досягнення більших результатів. Це також може допомогти подолати розрив між громадянами та місцевою владою, зробивши місцеве управління більш відповідальним і прозорим. Однак, партнерство також має ряд обмежень, воно може бути складним і трудомістким. Для того щоб покращити партнерство інститутам громадянського суспільства та місцевій владі необхідно мати спільні інтереси та цілі, а також бути готовими до компромісів. Цілі партнерства між ІГС і місцевою владою можуть бути різними, вони можуть стосуватися вирішення конкретних проблем, таких як безробіття, бідність або екологія, можуть стосуватися підвищення ефективності місцевого управління або зміцнення громадянського суспільства [3].

Крім того, інститути громадянського суспільства та місцева влада можуть мати різні мотиви для участі в партнерстві, так ІГС можуть мотивуватися бажанням впливати на політику, вирішувати проблеми громади або зміцнювати громадянське суспільство, а місцева влада може мотивуватися бажанням підвищити ефективність управління, залучити експертні знання ІГС або підвищити довіру громадян. Таким чином, механізми партнерства між ІГС і місцевою владою можуть бути різними, вони можуть включати: угоди про

співпрацю, які встановлюють правові рамки для партнерства, розробку спільних проектів, які спрямовані на вирішення конкретних проблем, створення коаліцій, які об'єднують ІГС та місцеву владу для досягнення спільних цілей. Результати партнерства між ІГС і місцевою владою можуть стосуватися вирішення конкретних проблем, підвищення ефективності місцевого управління або зміцнення громадянського суспільства [4].

Для успішного партнерства між ІГС і місцевою владою необхідна наявність наступних умов:

- спільні інтереси та цілі;
- взаємна довіра та повага;
- яскраво визначені ролі та обов'язки;
- гнучкість та адаптивність.

Теорія партнерства може бути використана для аналізу та оцінки взаємодії ІГС і місцевої влади, вона може допомогти зрозуміти цілі, мотиви, механізми та результати партнерства. Теорія партнерства також може бути використана для розробки рекомендацій щодо покращення ефективності партнерства. Теорія конфлікту – це теоретичне обґрунтування конфлікту. Вона розглядає конфлікт як природну і закономірну частину людського суспільства. Теорія конфлікту має ряд різних підходів, які пояснюють причини, природу та наслідки конфлікту [5].

Ще одна теорія – це теорія конфлікту, вона розглядає взаємодію інститутів громадськості з місцевою владою як форму конфлікту, інститути громадянського суспільства та місцева влада можуть мати різні інтереси та цілі, що може призвести до конфлікту. Цей конфлікт може бути конструктивним, наприклад, якщо він призводить до консенсусу та покращення ситуації, або деструктивним, наприклад, якщо він призводить до блокування дій або навіть насильства [6].

Крім цих основних теорій, існує ряд інших теорій, які розглядають різні аспекти взаємодії інститутів громадянського суспільства з місцевою владою. Наприклад, теорія ресурсів розглядає взаємодію як обмін ресурсами між

громадянським суспільством та місцевою владою, теорія публічної політики, аналізує взаємодію, як частину процесу прийняття публічних рішень разом з теорією громадянського суспільства. Вибір теорії для аналізу взаємодії ІГС з місцевою владою залежить від конкретної ситуації, таким чином, важливо враховувати всі аспекти цієї взаємодії, такі як її цілі, мотиви, механізми та результати. Громадська участь – це процес, в якому громадяни беруть активну участь у прийнятті рішень, що стосуються суспільства, політики, економіки, середовища та інших аспектів життя. Це важливий елемент демократії, спрямований на забезпечення активної ролі населення в управлінні та формуванні політик [7].

Однією зі складових теорії конфлікту є теорія соціальних конфліктів, вона розглядає конфлікт як результат соціальних змін і посилення нерівності. Теорія виходить з положення, що конфлікти виникають, коли різні групи або спільноти мають різні інтереси та цілі, вони можуть стосуватися розподілу влади, ресурсів або соціальних цінностей. Іншим важливим напрямом теорії конфлікту є теорія конфліктної поведінки, вона розглядає конфлікт як процес взаємодії між конфліктуючими сторонами. Конфліктна поведінка може бути конструктивною або деструктивною, так, конструктивна конфліктна поведінка спрямована на вирішення конфлікту та досягнення консенсусу, а деструктивна конфліктна поведінка спрямована на поразку противника і досягнення власних цілей будь-якою ціною [8].

Теорія конфлікту має ряд практичних застосувань при аналізі конфліктів, при розробці стратегій вирішення конфліктів і навчання людей ефективній конфліктній поведінці. На практиці застосовуються основні положення теорії конфлікту, а саме, що конфлікт є природною і закономірною частиною людського суспільства, вони виникають, коли різні групи або спільноти мають різні інтереси та цілі і те що, конфліктна поведінка може бути конструктивною або деструктивною. Причини конфлікту можна поділити на суб'єктивні, це незрозуміння або недовіра між конфліктуючими сторонами, неприйняття інших поглядів або цінностей, егоїзм і прагнення до домінування. До об'єктивних

причин належать: нерівність у розподілі влади або ресурсів, необхідність змін в існуючому порядку, конкурентна боротьба за обмежені ресурси [9].

Природа конфлікту виходить з того, що це процес взаємодії між конфліктуючими сторонами, який включає етап наростання конфлікту, тобто виникнення протиріч між конфліктуючими сторонами, наступний етап це вибух конфлікту, протиріччя переростає в відкриту конфронтацію, потім відбувається розвиток конфлікту, він набуває певної форми і характеру і завершення конфлікту, він припиняється або переходить на новий етап. Конфлікт може мати як позитивні, так і негативні наслідки, до позитивних наслідків належить розв'язання проблем і досягнення консенсусу, зміни в існуючому порядку, розвиток і зростання конфліктуючих сторін. До негативних наслідків конфлікту належить порушення відносин між конфліктуючими сторонами, руйнування майна і навіть насильство. Теорія конфлікту може бути використана для аналізу конфліктів, розробки стратегій вирішення конфліктів, навчання людей ефективній конфліктній поведінці [10].

Теорія ресурсів у взаємодії влади та ІГС розглядає взаємодію як обмін ресурсами між цими сторонами. ІГС та влада мають різні ресурси, які вони можуть обмінювати один на одного. До ресурсів громадянського суспільства належать: інформаційні, а саме знання, експертні оцінки, дані; ресурси громадської підтримки; ресурси організаційної спроможності, які включають досвід, навички, мережі. Ресурси влади перш за все передбачають адміністративний ресурс, тобто прерогативу у прийнятті рішень, здатність приймати рішення, які впливають на суспільство, здатність адмініструвати; фінансові ресурси, а саме гроші, які можна використовувати для фінансування проектів або програм [11].

Взаємодія влади та ІГС може бути успішною, якщо ці сторони можуть знайти взаємовигідні обміни ресурсами. Наприклад, ІГС можуть надати влади інформацію та експертизу, які допоможуть владі приймати кращі рішення, а влада, у свою чергу, може надати ІГС фінансові ресурси або ресурси адміністративного управління, які допоможуть ІГС реалізувати свої програми.

Теорія ресурсів має ряд переваг, вона дозволяє зрозуміти взаємодію влади та ІГС з точки зору обміну ресурсами, допомагає пояснити, чому ці сторони можуть співпрацювати або конфліктувати. Теорія ресурсів також може бути використана для розробки стратегій взаємодії влади та ІГС, які сприятимуть обміну ресурсами та досягненню спільних цілей. Разом з тим, теорія ресурсів має ряд обмежень, не завжди враховує цінності, інтереси та мотиви сторін [12].

В сучасних умовах фахівці часто застосовують теорію ресурсів для аналізу взаємодії влади та громадськості, це допомагає зрозуміти, які ресурси мають ці сторони і як вони можуть обмінюватись цими ресурсами. Також теорію ресурсів можна використовувати для розробки стратегій взаємодії влади та громадськості через обмін ресурсами для досягнення спільних цілей.

Теорія публічної політики це складний процес, який включає в себе різні фактори, такі як цінності, інтереси, мотиви, ресурси та можливості, ця теорія має ряд різних підходів, які пояснюють процес прийняття рішень. Одним з основних підходів є цикл прийняття рішень, що розглядає реалізацію публічної політики як процес, який складається з таких етапів: визначення проблеми, яку необхідно вирішити; формування політики, на цьому етапі розробляються різні варіанти політики для вирішення проблеми; прийняття рішення, на цьому етапі вибирається один з варіантів політики; реалізація політики, це етап впровадження на практиці; оцінка ефективності політики [13].

Акторами публічної політики є органи державної влади, уряд, міністерства, агентства, політичні партії, які беруть участь у виборах і формуванні уряду, групи людей, які мають спільні інтереси, такі як бізнес, профспілки, громадські організації, окремі люди, які можуть впливати на прийняття публічної політики. Фактори, що впливають на прийняття публічної політики включають цінності, які утверджуються в суспільстві, інтереси різних акторів, які беруть участь у процесі прийняття рішень, мотиви, які спонукають акторів брати участь у процесі прийняття рішень, ресурси, якими володіють різні актори, можливості [14].

У сільських громадах України відносини і взаємодія є більш

однорідними, між інститутами громадянського суспільства та владою менше проміжних елементів, тому громадянське суспільство має більше можливостей безпосередньо впливати на владу. Незважаючи на відмінності між міськими та сільськими територіальними громадами, слід зазначити, що між будь-якою територіальною громадою та місцевою владою існують спільні інтереси, поля взаємодії, в рамках яких вони можуть об'єднувати зусилля для вирішення спільних проблем.

Особливий інтерес викликає те, як місцеві громади та місцева влада бачать вирішення місцевих проблем, наскільки їх думки різняться і збігаються, а відтак – які зусилля докладаються для їх вирішення. Дії місцевої влади є більш помітними для місцевих громад, оскільки вони стосуються повсякденного життя, в якому живуть ці громади. Місцеве самоврядування найчастіше розглядається як важливий інститут громадянського суспільства, а також як важливий елемент децентралізації та деконцентрації влади [15].

У ефективному функціонуванні місцевого самоврядування зацікавлені, насамперед, місцеві громади, оскільки вони не хочуть втрачати можливість впливати на те, як місцева влада вирішує важливі для них питання. Однак, часто можна спостерігати пасивність місцевих громад по відношенню до влади, це відбувається, коли укладається «суспільний договір» між владою та місцевими громадами, за яким влада проводить патерналістську політику, що відповідає соціальним інтересам певних соціальних верств, наприклад, державних службовців, бюджетників, соціально незахищених верств населення і коли органи влади міцно вмонтовані в систему державного управління і втрачають навіть видимість автономії від держави [16].

У цьому випадку пасивність населення стає вираженням домінування держави у сфері місцевого самоврядування, в результаті внутрішньоелітних комбінацій формується міський політичний режим, не зацікавлений у розвинутій громадянській участі. Пасивні локальні спільноти виникають при швидкій зміні соціального складу спільнот, тоді пасивність місцевих громад неминуче призводить до конфліктів з місцевою владою, зростання взаємного

невдоволення та відчуження. Це цілком вписується в ідею атомізації суспільних відносин у постмодерному суспільстві та ідею руйнування сусідської громади, на зміну якій прийшли більш слабкі соціальні зв'язки. Водночас, якщо суспільство все частіше розглядається як абстракція, то спільноти прив'язуються до сусідів або найближчого оточення людини, соціального середовища.

Ця традиція сягає своїм корінням роботи «Спільнота і Суспільство», в якій Ф. Тоннієс виділяє два типи соціальних об'єднань, що складають концептуальну пару: суспільство і спільнота. На його думку, спільнота, на відміну від суспільства, охоплює всі форми соціальних відносин. Відносини у спільноті характеризуються високим ступенем особистої близькості, емоційної глибини, відповідальності, визначаються соціальною згуртованістю, тривалістю в часі. Анонімні та безособові відносини, навпаки, є характерні для «соціуму». Ф. Тоннієс зазначає, що «...загалом вони залишаються фундаментально об'єднаними навіть всупереч усім роз'єднуючим факторам, тоді як у суспільстві вони розділені всупереч усім об'єднуючим факторам». Пізніше концепція Тоннієса була піддана критиці, але все ще залишається дуже популярною [17].

У сучасних умовах ми вже не говоримо про гомогенність спільнот, а говоримо про їх відмінності, про місцеві громади, як різновид соціальної організації, як соціальний капітал. Місцеві громади є одним із типів соціальної організації мешканців, які формуються на певній локальній території або її частині. У розвинутій формі така самоорганізація громадян є одним із різновидів їх участі в управлінні як своєю громадою, так і більш широким соціальним об'єктом, наприклад, містом, будучи суб'єктом управлінського процесу на його вищому самоврядному етапі. Громада взаємодіє не лише на своїй території, але й у так званих «третьох місцях» – публічних просторах. При цьому всі теоретики зазначають, що місцеву громаду можна конструювати, надавати їй нових характеристик, активізувати тощо. Це важливо для пострадянського простору, де активність громадян на місцевому рівні тривалий час спрямовувалась самою владою, вона ж і визначала основний порядок

денний [18].

Зрештою, у більшості досліджень, проведених у територіальних структурах різними дослідниками, зазначається, що громадяни залучаються до вирішення місцевих проблем, до самої місцевої влади споживацьким та безініціативним чином. Причини цього вбачаються в соціальному досвіді, сформованому в умовах патерналістської політики держави. Дослідження взаємовідносин інститутів громадянського суспільства, соціуму загалом як населення, або окремих соціальних груп, що його утворюють, з їх агломерацією в певні громади, з одного боку, та муніципальних структур місцевого самоврядування, з іншого, вимагає порівняння їх основних соціальних характеристик [19].

Це зумовлено тим, що, на нашу думку, місцеві громади та місцеве самоврядування не слід розглядати в різних площинах, справа в тому, що вони діють на одному соціальному полі, зазнають впливу схожих економічних, соціокультурних, соціогенетичних особливостей, цінностей, потреб. Водночас, приналежність одних – муніципальних службовців – до управлінців, а інших – до громадянських інститутів, які представляють ті чи інші соціально-професійні групи суспільства, в тому числі місцевих громад, – до керованих, не може не вносити певної дисоціації в їх стосунки.

Публічні службовці за своєю природою є частиною місцевої громади, вони беруть участь у тих самих суспільних відносинах, які характерні для всієї громади. Загальноприйнятою є думка, що приналежність до публічних службовців, забезпечує меншу критичність, не підтвердилося. Так, за основними показниками матеріального становища, поведінкової адаптації до ринкових відносин, потреби в соціальній підтримці та допомозі, готовності до міграції за межі регіону, рівня задоволення своєю професією і посадою та оцінкою перспектив просування по службі, публічні службовці оцінюють більш критично, ніж мешканці громади. Службовці найнижчої ланки публічної влади є типологічно близькими до громадянської спільноти, якою вони керують, вони мають схоже соціальне походження, проходять соціальну адаптацію в одному

середовищі, живуть і здійснюють свою життєдіяльність у межах спільноти [20].

У зв'язку з цим, не є коректним протиставлення цього прошарку управлінців міській громаді, як двох протилежних соціальних груп, що принципово відрізняються за своїми цінностями і способом життя. Зрештою, це призводить до того, що виконавці, стикаючись з тими ж проблемами, що і громадяни, втрачають свою управлінську «особливість», втрачаючи свій статус «контра» по відношенню до своїх потенційних клієнтів – пересічних громадян. Тим не менш, на шляху взаємодії інститутів громадянського суспільства загалом та місцевих громад, зокрема, з органами місцевого самоврядування існує низка бар'єрів [21].

По-перше, це бар'єри, що створюються соціогенетично зумовленим синдромом патерналізму, який перешкоджає соціальній активності всіх тих, хто потрапляє під його вплив. По-друге, зрівняння позицій громадян і управлінських структур не виключає домінуючого впливу вищих органів влади, починаючи з міського рівня і закінчуючи державним рівнем, які є «контра» по відношенню до громадянського суспільства. Виявлена схожість деяких позицій розглянутих груп не виключає суперечливого ставлення до публічних службовців. З одного боку, публічні службовці, як представники владних структур є постійним об'єктом критики з боку місцевих громад. З іншого боку, частина населення має бажання приєднатися до групи публічних службовців [22].

Це підтверджується високим конкурсом серед абітурієнтів на спеціальність «публічне управління та адміністрування». Престижне становище публічних службовців робить цю соціально-професійну групу причетною до влади, а також дає гарантії заробітку та стабільності робочого місця муніципальних службовців. Корупція місцевої влади є більш помітною для населення, а низький рівень матеріально-технічної бази та фінансування більше більше зобов'язує публічних службовців. З боку соціуму існує почуття неприязні, так і недовіри до публічних службовців, то останні по-різному ставляться до проблем місцевої громади. «Відірваність» влади від потреб і

проблем населення є соціальною проблемою, яка визначає взаємовідносини між публічними службовцями, місцевою громадою та інститутами громадянського суспільства.

Ця відірваність у деяких публічних службовців від громадськості, робота яких передбачає спілкування з населенням, байдужість до потреб громади, викликає у громадян асоцію з бюрократією, незважаючи на більш позитивну оцінку якостей місцевого самоврядування в цілому. Це може бути пов'язано з тим, що публічний службовець може оцінювати себе і свою роботу позитивно, але в цілому система оцінює його критично. У багатьох громадян переважають негативні характеристики якості місцевого самоврядування, особливо у «новоприбулих», тих, хто нещодавно серед «приїжджих», в результаті зростання кількості внутрішньопереміщених осіб. У районах, які вважаються віддаленими від ділових центрів, зростає «замкнутість» публічних службовців на особистих проблемах, це можна пояснити тим, що працюючі в місцевому самоврядуванні жінки замаються питаннями виживання за рахунок сумлінного виконання службових обов'язків, але не комунікують з ІГС.

Публічні службовці з низьким рівнем освіти, також виявляють менший інтерес до проблем громадськості, що пояснюється низьким рівнем поінформованості та низьким соціальним статусом у системі публічної служби. Залежність комунікації і взаємодії влади з ІГС від соціального походження посадовців теж має місце, здебільшого високопосадовці, добре обізнані з проблемами, беруть активну участь в управлінні справами в рамках своїх посадових обов'язків та своєї службової діяльності, представники управлінської еліти постійно спілкуються з різними групами інтересів, з представниками великого бізнесу, політиками для вирішення проблем участі у взаємодії з населенням [23].

Сучасне українське місцеве самоврядування функціонує в умовах низької довіри громадян, вони негативно характеризують владу, вбачають у діях представників влади лише власну вигоду. Посилення відірваності місцевої влади від суспільства призводить до негативних наслідків: збільшення відтоку

населення з громад, низька явка виборців на місцевих виборах, низька участі громадян у діяльності громадських організацій. Це також може призвести до протестних дій, коли інтереси влади та місцевих громад вступають у конфлікт. З одного боку, формально, в рамках законодавства, можливості населення щодо впливу на владу розширюються. З'явилися громадські слухання, зростає мережа громадських приймальень при органах влади, скорочуються терміни розгляду звернень громадян, збільшується кількість ІГС. З іншого боку, громадяни мало цікавляться місцевими подіями, зосереджуючись на особистих та сімейних проблемах. В умовах військової агресії та збільшення кількості внутрішньопереміщених осіб, також необхідно враховувати сильну диференціацію локальних спільнот, які мають різну ситуацію з соціальним і інфраструктурним забезпеченням, і, відповідно, дають різні оцінки діяльності місцевої влади, вони, як правило, більш критичні.

Мешканці постраждалих територій відчувають себе більш ізольованими від загальних проблем, вони більш зосереджені на проблемах своєї локальної території, тому питання ідентифікації з громадою, покращення стосунків з владою, взаємодія з нею є значущими для органів місцевого самоврядування. Виявлено пряму залежність: чим більше громадяни усвідомлюють свою приналежність до певної групи місцевої громади, яка має власну інституціоналізацію, тим більше вони набувають статусу реальних груп місцевої громади, які націлені на взаємодію з управлінськими структурами, тим більше вони набувають статусу реальних груп місцевої громади. Соціуму, як об'єкту впливу місцевої влади потрібно забезпечити свою адресність, що дає можливість знайти певні шляхи і способи їх інтеграції в активне соціальне життя.

Висновки до 1 розділу

Теоретична база взаємодії влади та громадськості відображає чинники,

які створюють можливості як для активізації, так і для мінімізації контактів між управлінцями та громадянами, інститутами громадянського суспільства і владою. Ці чинники можуть перешкоджати побудові здорових відносин між владою та населенням і навпаки їх покращувати. Проблемним є те, що і громадяни, і управлінці, будучи схильними до синдрому патерналізму, не орієнтовані на активізацію власної життєдіяльності та соціальної активності в умовах невизначеності і зростання небезпек. Тому радикальне вирішення проблеми активізації самоврядних засад, у тому числі на рівні інститутів громадянського суспільства, можливе лише за умови зміни загальної управлінської парадигми та переходу від вертикальної системи управління до мережових, кооперативних, автономних, демократично рівноправних структур. Побудова системи співпраці між громадськістю та місцевою владою має передумови, які необхідно використовувати з урахуванням факторів зацікавленість у житті громади.

РОЗДІЛ 2.

АНАЛІЗ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА З ОРГАНАМИ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Організації громадянського суспільства та місцеве самоврядування є двома важливими інститутами демократичного суспільства, вони тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють один з одним. Так, громадянське суспільство – це сфера суспільного життя, яка складається з недержавних організацій та інститутів, які діють на основі добровільності та самоврядування, включає громадські організації, політичні партії, профспілки, фонди, церкви, освітні та культурні заклади тощо. З іншого боку, місцеве самоврядування – це право і можливість територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого значення, тобто це теж найбільший громадський інститут на територіальному рівні. Отже, взаємодія між інститутами громадянського суспільства та місцевою владою, здійснюється на рівні територіальних громад через органи місцевого самоврядування, які є юридичними особами та фізичними особами, що представляють громадянське суспільство [23].

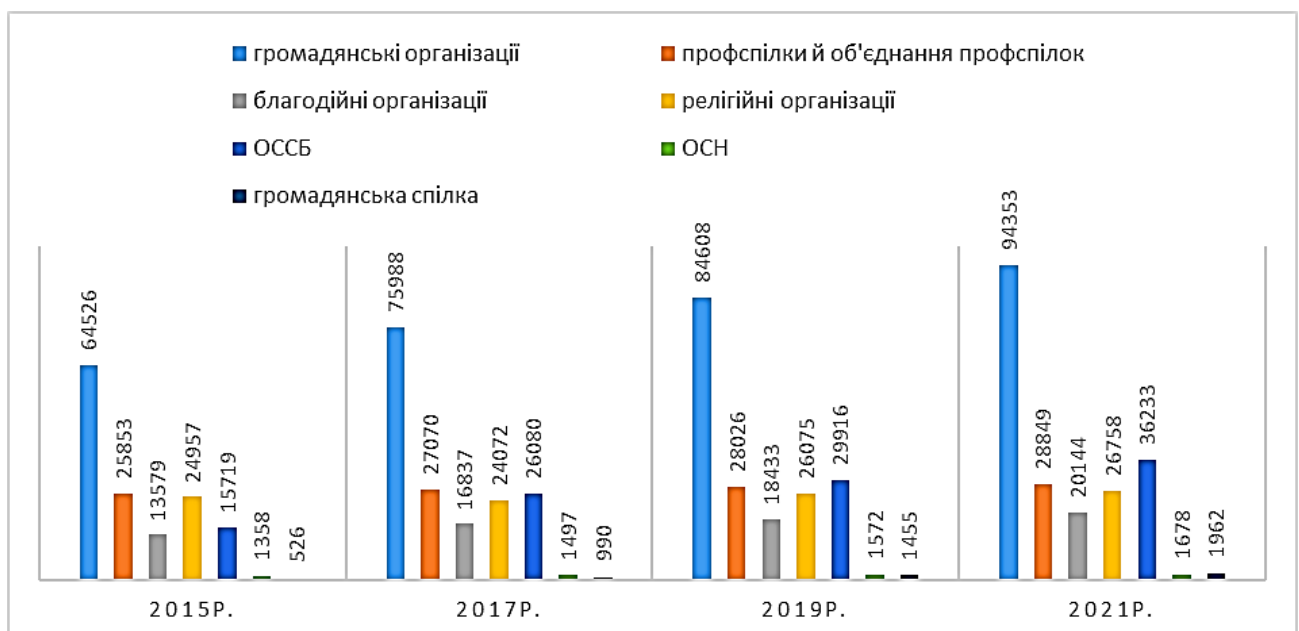

Рис. 2.1. Розвиток громадських об'єднань в Україні [23]

Як видно з рисунку 2.1, в Україні за останні роки відбувається позитивна динаміка розвитку громадських організацій, громадських спілок, благодійних фондів та інших форм громадської участі в суспільному житті.

Прийняття Законів «Про асоціації органів місцевого самоврядування» [32] та «Про волонтерську діяльність», «Про громадські об'єднання» посилили функції ІГС у розробці програм та проектів місцевого розвитку, а впровадження «Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки» [33], дозволили покращити інструменти взаємодії влади та громадськості. Вплив інститутів громадянського суспільства на розвиток системи місцевого самоврядування можна розглядати в таких аспектах:

- політико-правовому, що визначається впливом громадянського суспільства на формування демократичної політичної культури, проявляється у підвищенні політичної активності громадян та в розвитку активної громадянської позиції. Це, в свою чергу, створює передумови для зміцнення місцевого самоврядування, яке є однією з важливих складових демократичного суспільства. Політико-правовий аспект впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток системи місцевого самоврядування, пов'язаний з тим, що громадянське суспільство є важливим суб'єктом політичного життя, який відіграє вирішальну роль у розвитку демократичних процесів у суспільстві [21].

Що стосується впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток системи місцевого самоврядування, то він проявляється у таких політико-правових формах взаємодії, як:

- формування демократичної політичної культури, яка передбачає активну громадянську участь у політичному житті суспільства, а також відповідальність громадян за стан справ у державі та суспільстві. Це, в свою чергу, створює передумови для розвитку місцевого самоврядування, яке є однією з важливих форм реалізації громадянської участі. Формування демократичної політичної культури є складним та багатоплановим процесом, що ґрунтується на взаємодії різних чинників. Перш за все, ключовим

елементом є освіта, яка надає громадянам знання про політичні інституції, права та обов'язки. Демократична політична культура також формується через участь громадян у політичних процесах, таких як вибори, обговорення громадських питань та участь у громадських організаціях;

- свобода слова та доступ до інформації, які відіграють важливу роль у створенні обізнаного та свідомого громадянина. Крім того, розвиток критичного мислення та здатність аналізувати різноманітні точки зору сприяють формуванню демократичної політичної культури. Важливо, щоб суспільство сприймало різноманітність інтересів та дотримувалося принципів рівності та справедливості;

- залучення молоді та різних соціокультурних груп у політичний процес, а також сприяння взаєморозумінню між ними, сприяння створенню відкритого та толерантного політичного середовища. Взаємодія громадян із владою, їх контроль над рішеннями та забезпечення можливостей для вираження своїх думок і переконань є важливими елементами формування демократичної політичної культури;

- громадянське суспільство виступає за захист прав і свобод громадян, зокрема і права на місцеве самоврядування. Це передбачає, що інститути громадянського суспільства беруть участь у розробці та реалізації законодавства, яке регулює місцеве самоврядування, а також, приймають участь у громадському контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування [24].

Отже, захист прав і свобод громадян є невід'ємною частиною демократичного суспільства, цей процес включає в себе створення законодавчої бази, яка гарантує права людини, визначення їх обов'язків та встановлення механізмів захисту в разі порушень. Судова система грає важливу роль у забезпеченні справедливості та вирішенні конфліктів, а також у видачі рішень, що захищають права і свободи громадян.

Важливими аспектами є забезпечення прозорості та доступності до інформації, що допомагає громадянам бути обізнаними про свої права та

здійснювати ефективний контроль над владою. Свобода слова та право на вираження своїх думок є основними принципами, які гарантують вільний обмін інформацією та визначають ступінь демократичної відкритості суспільства. Демократичне суспільство передбачає також, захист прав меншин, рівність перед законом та запобігання дискримінації, які допомагають забезпечити справедливий та рівноправний доступ до всіх можливостей. Громадяни також можуть користуватися правом на мирні зібрання та об'єднання для вираження своїх поглядів і взаємодії з владою. Системи нагляду та контролю за діяльністю правоохоронних органів допомагають у запобіганні зловживань та забезпечують дотримання прав людини в контексті здійснення заходів безпеки. В цілому, захист прав і свобод громадян є важливим елементом підтримки демократичної та справедливої соціальної системи [25].

Соціально-економічна взаємодія інститутів громадянського суспільства та влади передбачає спільне вирішення широкого спектру суспільних проблем, таких як освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія, це сприяє розвитку місцевого самоврядування, яке є відповідальним за вирішення соціально-економічних проблем на місцевому рівні, соціально-економічні аспекти цієї взаємодії включають:

1. Економічна стійкість місцевих громад передбачає, що місцева влада співпрацює з громадянськими організаціями для вирішення економічних питань на рівні громад, заохочує підприємництво та розвиток місцевих підприємств, що сприяє збільшенню зайнятості та підвищенню доходів громадян.

2. Розвиток соціальної інфраструктури включає співпрацю влади з громадянськими для покращення інфраструктури, такої як дороги, школи, лікарні та інші соціальні служби та допомогу ІГС у розробці і впровадженні проектів соціального розвитку.

3. Транспарентність та участь громадян у співпраці влади з громадянським суспільством, через створення більш транспарентного управління та залучення громадян до прийняття рішень, а також організації

громадян можуть відігравати роль моніторингу діяльності місцевих органів влади, забезпечуючи їх відповідальність.

4. Соціальна справедливість та інклюзивний розвиток, який забезпечується взаємодією влади з громадянським суспільством, через допомогу у вирішенні соціальних проблем та сприяння рівноправ'ю для всіх верств населення, залучення різних груп громадян до участі у процесах прийняття рішень, що враховує різноманіття і потреби різних соціальних груп.

5. Підтримка ініціатив громадян, так місцева влада може сприяти ініціативам громадянського суспільства, надаючи їм фінансову та організаційну підтримку, а громадські організації можуть виступати ініціаторами проектів та програм, що спрямовані на розвиток громади.

6. Боротьба з корупцією, що передбачає, що громадянське суспільство може виступати як невід'ємна частина системи контролю за корупцією в органах місцевого управління, а місцева влада, в свою чергу, може встановлювати механізми для забезпечення прозорості та відкритості в своїй діяльності [21].

Взаємодія місцевої влади і громадянського суспільства є ключовим фактором для створення стійкого, розвинутого та справедливого суспільства. Ця співпраця сприяє економічному розвитку, соціальній справедливості, участі громадян та утриманню влади відповідальною перед громадою.

Фінансово-економічні проблеми взаємодії ІГС з місцевою владою є одними з найбільш актуальних, виходячи з того, що громадянське суспільство може брати участь у фінансуванні місцевого самоврядування. Це може здійснюватися шляхом надання грантів, спонсорства, добровільних пожертв, що сприяє зміцненню фінансової бази місцевого самоврядування та розширенню його можливостей у вирішенні місцевих проблем [23].

Вони пов'язані з необхідністю забезпечення ресурсами для реалізації спільних проектів і програм, вирішення фінансово-економічних проблем, що ускладнюють ефективність цього партнерства. Переважно, інститути громадянського суспільства, зокрема неприбуткові організації та громадські

ініціативи, залежать від фінансування своєї діяльності від місцевої влади. Якщо це фінансування надходить від місцевої влади, може виникати проблема з незалежністю інститутів та обмеженням їх можливості висловлювати критичні погляди на політику чи дії влади.

Деякі ІГС можуть мати обмежений доступ до фінансових та економічних ресурсів, що ускладнює їх здатність ефективно впливати на місцеву владу. Наприклад, менш забезпечені організації можуть стикатися з труднощами у фінансуванні своєї діяльності та участі в процесах прийняття рішень Місцевої влади часто мають обмежений бюджет, що призводить до недостатнього фінансування громадських проєктів та ініціатив, які спрямовані на покращення якості життя та розвиток місцевих громад. Великої шкоди мають ІГС від надмірної бюрократії та складності процедур отримання фінансування, це стає перешкодою для ІГС у взаємодії з місцевою владою. Бюрократичні бар'єри затримують реалізацію проєктів та ініціатив, також, інститути громадянського суспільства можуть стикатися з неясністю та непередбачуваністю у фінансових механізмах взаємодії з місцевою владою, що ускладнює планування та реалізацію їхніх проєктів [25].

У 2020 році відбулись позитивні зміни у державному фінансуванні діяльності ІГС, були збільшені витрати держави на утримання громадського сектору, рисунок 2.2 [27] .

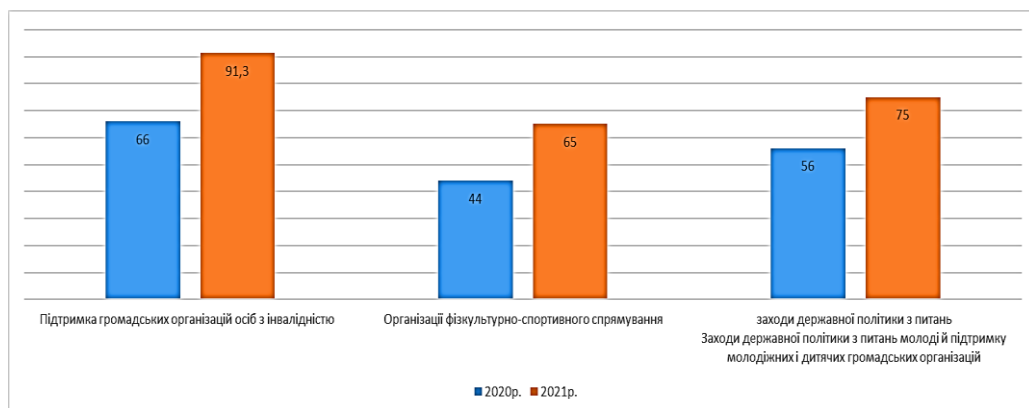

Рис. 2.2. Державні витрати на фінансування інститутів громадянського суспільства у 2020-2021 роках, млн. грн [27]

Для вирішення цих проблем важливо прагнути до партнерства, забезпечуючи прозорість у фінансових відносинах, розробляючи ефективні механізми фінансування та сприяючи незалежності громадських організацій. Подолання обмеженості громадських організацій в доступі до фінансових ресурсів, покращить взаємодію з місцевими владами, посилить прозорість і підзвітність місцевих органів самоврядування. Таким чином, в умовах сучасних викликів для вирішення фінансово-економічних проблем взаємодії ІГС з місцевою владою необхідно вжити таких заходів:

1. Забезпечити належне фінансування, через збільшення обсягів фінансування з державного бюджету, місцевих бюджетів, а також шляхом залучення приватних коштів.

2. Вдосконалити систему фінансування ІГС, що передбачає створення прозорої та підзвітної системи фінансування, яка буде доступна для всіх громадських організацій.

3. Підвищення прозорості та підзвітності місцевої влади у сфері фінансування ІГС, через систематичне оприлюднення інформації про джерела фінансування ІГС, а також про цілі, на які виділяються кошти. Регулярне фінансування ІГС з боку місцевої влади є важливою умовою для розвитку місцевого самоврядування. Воно дозволяє громадським організаціям ефективно виконувати свої функції, в тому числі і сприяти вирішенню місцевих проблем [28].

Важливу роль у посиленні впливу ІГС на місцевий розвиток має інформаційно-комунікативна складова, так громадянське суспільство сприяє поширенню інформації про діяльність органів місцевого самоврядування, а також про місцеві проблеми. Це дозволяє підвищити рівень інформованості громадян та їхню участь у місцевому самоврядуванні. Інформаційно-комунікативні аспекти взаємодії інститутів громадянського суспільства (ІГС) і місцевої влади відіграють ключову роль у розбудові відкритого та ефективного діалогу між цими двома сторонами. Основні питання в цьому контексті включають:

-доступ до інформації, тобто забезпечення прозорості в доступі до інформації, забезпечення ефективного обміну інформацією між громадськими організаціями та органами влади на місцях, щоб гарантувати взаєморозуміння та об'єктивність у взаємовідносинах;

-достатня комунікація з громадськістю, ІГС та місцева влада повинні активно співпрацювати у взаємодії з громадськістю, спільно розробляти ефективні комунікаційні кампанії, щоб громадяни були інформовані про діяльність обох сторін та відчували залученість у процесах прийняття рішень;

-використання нових управлінських технологій, які можуть значно полегшити комунікацію між ІГС і місцевою владою, через створення електронних платформ, соціальних мереж та інших інструментів для взаємодії та обміну інформацією;

-достатня об'єктивність інформації, що обмінюється між ІГС і місцевою владою, забезпечення однакового доступу до релевантної інформації та розуміння її контексту;

-застосування діалогових інструментів та ефективних механізмів комунікації, забезпечення регулярних зустрічей, консультацій та обговорення, щоб створити відчуття спільності і впевненості у взаємодії;

- розробка антикризових механізмів взаємодії та інформування під час кризових ситуацій, швидка реакція та ефективно реагування на непередбачені обставини та спільне управління ситуацією. Загальний успіх взаємодії ІГС та місцевої влади в значній мірі залежить від ефективної комунікації, взаєморозуміння та готовності працювати разом для досягнення спільних цілей та покращення якості життя громади [29].

Особливого значення набуває культурно-освітній аспект взаємодії влади та громадянськості, так суспільство сприяє розвитку культури та освіти на місцевому рівні, сприяє підвищенню рівня культурного розвитку громади та її здатності до самостійного вирішення місцевих проблем. Культурно-освітній аспект взаємодії інститутів громадянського суспільства (ІГС) і місцевої влади

важливий для створення та зміцнення демократичного суспільства, він охоплює ряд напрямів, що включають:

- розвиток культурного середовища, так ІГС можуть впливати на формування культурного середовища через сприяння культурним ініціативам та проектам, організацію культурних подій та фестивалів, а задача місцевої влади підтримувати ці ініціативи шляхом надання фінансової підтримки, просторів для проведення подій та сприяння рекламі;

- розвиток освіти та культурної різноманітності, через спільні проекти інститутів громадянського суспільства і місцевої влади, що включають створення культурних центрів, організацію мовних та культурних курсів, а також підтримку традиційних та сучасних форм мистецтва;

- співпраця в галузі освіти, так місцева влада та ІГС можуть спільно розробляти та реалізувати освітні програми, тренінги та ініціативи для розвитку громадянської освіти та лідерства. Це може включати підтримку навчальних закладів, створення педагогічних ресурсів та організацію освітніх заходів;

- створення сприятливого середовища для творчості, тобто інститути громадянського суспільства і місцева влада можуть спільно працювати над створенням сприятливого середовища для творчих індустрій та підтримки талановитих молодих людей. Це може включати розвиток коворкінгових просторів, організацію конкурсів та грантів для творців та митців;

- вивчення історії та культурної спадщини, так ІГС можуть сприяти вивченню історії та збереженню культурної спадщини, а місцева влада може допомагати у реалізації проектів, спрямованих на вивчення історії місцевості та підтримку музеїв, архівів та інших культурних установ. Загальна мета цього взаємодії полягає в тому, щоб створювати культурно-освітні ініціативи, які сприяють зростанню свідомості громадян, підтримці та розвитку культурної спадщини та вдосконаленню якості життя у місцевих громадах [30].

Громадянське суспільство може брати участь у формуванні місцевої політики шляхом участі у розробці та обговоренні проектів нормативно-правових актів, які стосуються місцевого самоврядування, а також шляхом

участі у громадському контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування. Інститути громадянського суспільства відіграють важливу роль у формуванні місцевої політики, вносячи різноманіття поглядів та взяття участі у прийнятті рішень. Одним з ключових аспектів їх участі є активна роль у громадському обговоренні та формуванні стратегій розвитку місцевості, так громадянські організації, асоціації та фонди можуть виступати як посередники між владою та громадянами, висуваючи конкретні ініціативи та враховуючи потреби та інтереси місцевого населення. Інститути громадянського суспільства також можуть впливати на формування місцевої політики через участь у розробці проектів, відстоювання прав та інтересів громадян перед органами місцевого самоврядування. Активна участь в обговоренні місцевих питань, публічне висвітлення проблем та представлення альтернативних рішень дозволяють цим інститутам вносити позитивний внесок у формування ефективної та рівноправної місцевої політики.

Висновки до 2 розділу

Таким чином, сучасний механізм взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування – це сукупність правових, організаційних, економічних та інших заходів, які забезпечують їх ефективну співпрацю. В Україні правові основи взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування закріплені в Конституції України, Законі України «Про місцеве самоврядування в Україні» та інших нормативно-правових актах. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що органи місцевого самоврядування повинні забезпечувати умови для участі громадян у місцевому самоврядуванні, зокрема шляхом: забезпечення доступу громадян до інформації про діяльність органів місцевого самоврядування; забезпечення можливості громадянам брати участь у розробці та обговоренні проектів нормативно-правових актів, які стосуються

місцевого самоврядування; забезпечення можливості громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування; можливість участі у реалізації місцевих програм та проектів.

Крім того, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачає, що органи місцевого самоврядування можуть залучати громадські організації до розробки та обговорення проектів нормативно-правових актів, які стосуються місцевого самоврядування, громадського контролю за діяльністю органів місцевого самоврядування, реалізації місцевих програм та проектів. На практиці взаємодія інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування може здійснюватись у формах надання пропозицій та рекомендацій щодо розробки та прийняття нормативно-правових актів, які стосуються місцевого самоврядування, участі в громадських слуханнях, громадському контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування шляхом проведення перевірок, моніторингу, громадських слухань, інформування громадськості про діяльність органів місцевого самоврядування та виявлені порушення. ІГС можуть надавати органам місцевого самоврядування свою експертизу, волонтерську допомогу у вирішенні місцевих проблем, таких як освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія тощо.

РОЗДІЛ 3.

НАПРЯМИ ПОСИЛЕННЯ РОЛІ ІНСТИТУТІВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В РОЗВИТКУ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

Ініціативи та проекти ІГС відіграють суттєву роль у розвитку соціальних та економічних аспектів розвитку місцевості, це може включати реалізацію програм соціальної допомоги, екологічних проектів, розвитку місцевого підприємництва та інших ініціатив, спрямованих на поліпшення якості життя громадян на місцевому рівні. Таким чином, участь інститутів громадянського суспільства у формуванні місцевої політики сприяє більш широкому представленню громадської думки, забезпечує більшу відкритість та різносторонність в прийнятті рішень, а також сприяє збалансованому та гармонійному розвитку місцевих спільнот [31].

Громадянське суспільство сприяє розвитку місцевої демократії, яка передбачає активну участь громадян у вирішенні місцевих проблем, це передбачає, що інститути громадянського суспільства можуть брати участь у реалізації місцевих програм та проектів, а також у громадському контролі за діяльністю органів місцевого самоврядування. Інститути громадянського суспільства (ІГС) впливають на розвиток демократії в різних аспектах, граючи ключову роль у сприянні громадянському участю, розбудові відкритого суспільства та зміцненні демократичних інститутів, вони допомагають активізувати громадянську участь, заохочуючи людей брати участь у політичних процесах, виборах та обговореннях громадських питань. Це сприяє створенню демократичної культури, де громадяни відчують свою важливу роль у прийнятті рішень [32].

В демократичних країнах ІГС виконують роль «сторожа демократії», контролюючи дії влади, висуваючи запитання та вимагаючи відкритості та відповідальності. Це сприяє збереженню рівноваги влади та запобіганню можливим зловживанням, вони допомагають враховувати різноманіття громадянських поглядів та інтересів у процесах прийняття рішень, що сприяє

формуванню різногранної політики, яка враховує потреби всіх шарів суспільства. ІГС часто сприяють освіті громадян, підвищуючи рівень інформаційної грамотності та свідомості про права та обов'язки. Це важливо для формування інформованого громадянства, яке може активно приймати участь у демократичних процесах, вони виступають за захист прав людини, включаючи права меншин, жінок, та інших уразливих груп, що сприяє розвитку справедливого та інклюзивного суспільства, є основою демократії [37].

Взагалі, інститути громадянського суспільства виконують функції, що допомагають у збереженні та розвитку демократичних цінностей, забезпечуючи участь громадян у формуванні та реалізації політики. Ефективність взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування залежить від таких факторів: від стану розвитку громадянського суспільства. Чим краще розвинене громадянське суспільство, тим більше можливостей для ефективної взаємодії з органами місцевого самоврядування; від рівня довіри між інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування; від наявності правових та організаційних основ для взаємодії. Необхідно, щоб правові та організаційні основи для взаємодії були чітко визначені та забезпечували ефективну співпрацю; від наявності досвіду взаємодії [38].

Для підвищення ефективності взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування необхідно обом сторонам сприяти розвитку громадянського суспільства. Це можна зробити шляхом створення сприятливого законодавчого та нормативного середовища для діяльності громадських організацій, надання громадським організаціям доступу до інформації та ресурсів, необхідних для їхньої діяльності. Потрібно розвивати культуру громадянської участі та соціальну відповідальність громадян через проведення освітніх та інформаційних кампаній, популяризацію досвіду успішної взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами місцевого самоврядування та вдосконалення правових та організаційних основ для взаємодії [31].

Щоб посилити роль інститутів громадянського суспільства в розвитку місцевого самоврядування в Україні необхідно вжити ряд заходів, а саме, створити сприятливе законодавче та нормативне середовище для діяльності громадських організацій. Потрібно затвердження Закон « Про громадські організації», який би врегулював їх діяльність на єдиних засадах та забезпечив захист прав і свободи ІГС. Визріла необхідність внести зміни до чинного законодавства, які б спростили реєстрацію та діяльність громадських організацій, покращили доступ громадських організацій до інформації та ресурсів, необхідних для їх діяльності [37].

Вкрай актуальним для України є розвиток культури громадянської участі та соціальної відповідальності громадян через активізацію освітніх та інформаційних кампаній, які б пропагували ідеї громадянської участі та соціальної відповідальності, максимально залучали молодь до участі в громадському житті, створювали умови для розвитку добровільної діяльності громадян. Як показує зарубіжний досвід, на рівні місцевого самоврядування є необхідність посилити прозорість та відкритість діяльності місцевих влад, створити нові механізми залучення громадських організацій до розробки та реалізації місцевих програм та проєктів, підтримати діяльність громадських організацій, які займаються вирішенням місцевих проблем. Потрібно більше давати грантів та інших форм фінансової підтримки громадським організаціям, розширити доступ до матеріально-технічних ресурсів [38].

Реалізація цих заходів сприятиме підвищенню рівня громадянської участі в місцевому самоврядуванні, зміцненню довіри між інститутами громадянського суспільства та органами місцевого самоврядування та підвищенню ефективності діяльності органів місцевого самоврядування. Конкретні заходи щодо посилення ролі інститутів громадянського суспільства в розвитку місцевого самоврядування можуть бути розроблені з урахуванням конкретних умов і потреб кожної громади. Для посилення політико-правового аспекту впливу інститутів громадянського суспільства на розвиток системи

місцевого самоврядування необхідно врегулювання діяльності ІГС на єдиних засадах, що відповідають європейським стандартам [39].

Важливо, щоб інститути громадянського суспільства та органи місцевого самоврядування працювали разом на благо громади. Це дозволить забезпечити ефективне вирішення місцевих проблем та підвищити рівень розвитку місцевого самоврядування. В Україні інститути громадянського суспільства мають значний потенціал для впливу на розвиток системи місцевого самоврядування. Однак, для того, щоб цей вплив був максимально ефективним, необхідно забезпечити належні умови для розвитку громадянського суспільства, що сприятиме зміцненню демократичних основ місцевого самоврядування та підвищенню ефективності його діяльності [40].

ІГС зазначають, що їх організації мають достатню кількість персоналу для здійснення своєї діяльності, але їм не вистачає достатньо кваліфікованих кадрів для досягнення своїх цілей. В середньому, ОГС мають 10-15 співробітників, які, як правило, рівномірно розподілені між основним організаційним та проектним персоналом. За часту, персонал має хороші технічні знання в основних сферах організаційного менеджменту та вміння професійно презентувати свої ідеї. Серед необхідних навичок присутня здатність перетворювати ідеї у високоякісні аналітичні записки та проектні пропозиції. Формальні і неформальні лідери ІГС працюють протягом дуже тривалого часу, організація і колектив набувають залежності від цих лідерів, з ними асоціюється персоніфікований брендинг ІГС. Таким чином, вдосконалення особистісних характеристик лідерів є невід'ємною частиною успішності їх організацій, це явище має серйозні наслідки для життєздатності ІГС, оскільки організація не зможе залишатися життєздатною якщо лідер піде з організації. Таким чином, регенерація та передача знань всередині організації стає важливим чинником для забезпечення життєздатності організації [41].

Крім того, статистика показує, що невелика кількість ІГС систематично застосовує управління знаннями в своїх організаціях, працівники та члени ІГС не беруть значної участі в управлінні процесом прийняття рішень. В умовах

побудови сервісної держави, коли робота в ІГС часто прирівнюється до роботи на компанію/роботодавця а не пов'язується з волонтерством, інститутам громадськості потрібно проводити достатньо ефективну кадрову політику у таких важливих питаннях, як розмежування кар'єрних шляхів, просування по службі та оцінювання роботи персоналу, а також детальні описи посадових обов'язків. Не завжди ІГС встановлює шкалу заробітної плати, і їх ставки винагороди, як правило, є низькими за ринковими стандартами. Політика найму, просування по службі та заохочення часто є неадекватною або взагалі відсутня, як наслідок очікування працівників часто не виправдовуються, що робить ІГС менш привабливим місцем роботи для нових працівників [42].

Як показує досвід, більшість українських ІГС застосовують звичайні, часто традиційні підходи до комунікації та фандрейзингу, більшість з них не поспішають впроваджувати технологій для своєї просвітницької роботи, тому їм потрібно суттєво покращувати свої знання про сучасну практику громадських організацій, або найняти кваліфікований персонал, здатний впроваджувати нові технології. Отже, представники молодого покоління та висококваліфіковані працівники неохоче йдуть працювати в ІГС через нижчий (нижче ринкового) рівень оплати праці, відсутність чіткої перспективи кар'єрного росту та низький престиж роботи [43].

Сучасні ІГС, зазвичай розробляють стандартні операційні процедури для рутинних адміністративних та фінансових питань, включаючи відкриття окремих банківських рахунків для діяльності, що фінансується ззовні, та запровадження заходів з дотримання вимог принципам бухгалтерського обліку неприбуткових організацій. Деякі організації розробили спеціальні системи для своєї роботи, наприклад, інтегровану систему управлінської інформації, нові бухгалтерські системи, онлайн-фінансову систему та мобільні додатки. Сьогодні, наявність фінансових систем, які відповідають конкретним потребам ІГС, посилюють їх фінансову підзвітність, а отже, і довіру до їх організації. Більшість ІГС призначили спеціальний персонал для управління фінансами та бухгалтерським обліком, вони, як правило, наймаючи для цього щонайменше

двох працівників з великими обсягами діяльності та зазвичай мають чотири або більше фінансових працівників, включаючи фінансового менеджера. Проекти можуть мати свій власний фінансовий персонал, якщо це необхідно та залежно від вимог донорів до фінансової звітності [44].

Що стосується прозорості, лише невелика кількість ІГС, робить свою фінансову інформацію та звіти доступними для громадськості, і лише деякі з них проходять регулярний зовнішній аудит. Більшість ІГС характеризуються як «орієнтовані на попит», з великою залежністю від запитів донорів на інформацію.

Серед сильних сторін українських ІГС – чітке бачення, місія та спеціалізовані знання, якими більшість з них володіють і використовують для здійснення своєї діяльності. Як результат, вони отримують позитивні відгуки від суспільства та мають добру репутацію, особливо серед цільових груп населення, які вони прагнуть представляти [45].

Уряд вжив офіційних заходів для того, щоб зробити участь ІГС частиною зусиль, спрямованих на досягнення всіх складових взаємодії влади і громадськості. У той же час, лише невелика кількість ІГС проводять моніторинг програм, збір даних та оцінювання чи аналіз програм для інформування свого стратегічного чи проектного планування. Коли це відбувається, ці кроки, як правило, пов'язані з проектами, частіше вони носять ситуативний характер, або не проводяться взагалі. Відсутність планування, що ґрунтується на фактичних даних може призвести до того, що програми не відповідатимуть реальним потребам виборців або членів ІГС, так само як і недостатнє внутрішнє оцінювання організації може призвести до того, що слабкі місця залишатимуться без уваги [38].

Крім того, без ефективного моніторингу та оцінки, ІГС буде важко відстежувати зміни, документувати результати чи виносити уроки. Неспроможність поширювати висновки, в тому числі інформацію про результати, серед громадськості, також заважає організаціям будувати позитивний діалог зі своїми виборцями та покращувати сприйняття виборцями

їх професіоналізму за допомогою програм, що ґрунтуються на фактичних даних [37].

Брак внутрішньої сили серед ІГС в деяких випадках компенсується сильними мережами між цими організаціями. Повідомляється, що обмін інформацією між ОГС є інтенсивним. Вони використовують різні засоби масової інформації, такі як веб-сайти з інформаційними бюлетенями, списки розсилки та інші нові засоби масової інформації для обміну інформацією, ІГС співпрацюють через мережі, альянси, консорціуми або форуми, коаліції з міжнародними ІГС для проведення адвокаційної діяльності. Що стосується зовнішніх зв'язків, то більшість ІГС застосовують звичайні, часто традиційні підходи до комунікації та фандрейзингу. Вони мають слабкі стратегії та матеріали зі зв'язків з громадськістю, і лише меншість з них регулярно готують річні звіти [41].

Що стосується органів місцевого самоврядування, то існує чотири потенційні типи фінансування: 1) грантові фонди, 2) соціальні фонди, 3) надання товарів і 4) надання послуг. Щоб отримати доступ до місцевого фінансування, ІГС мають дотримуватися положень, які, як правило, дозволяють будь-якій організації, що має статус юридичної особи, подавати заявки. Для ІГС обмежено право брати участь у тендерах на державні контракти, використовуючи самоуправління. Гранти та соціальні фонди – це інші види державних механізмів, які ІГС можуть використовувати для доступу до фінансування. Проте, лише 30% респондентів з ІГС зазначили, що їх організації мали доступ до цих джерел фінансування [45].

ІГС, які зосереджені на захисті інтересів, особливо ті, що працюють у сфері захисту довкілля, боротьби з корупцією та демократичних процесів, мають проблеми з довірою до себе, якщо вони отримують фінансування від уряду. З іншого боку, ІГС, які надають послуги, не мають проблем з цими факторами через характер своєї роботи, яка більше пов'язана з підтримкою державних програм. Приватні компанії часто надають фінансування ІГС через свої ініціативи, але існують труднощі з доступом до приватних коштів через

контроль місцевої влади над підприємницькою діяльністю [43].

Наразі поле для співпраці та партнерства ІГС включає в себе національні та місцеві органи влади, приватні корпорації, благодійні організації та громади, Децентралізація відкрила для ІГС широкі можливості відігравати важливу роль у забезпеченні участі громадськості у розробці політики. Ефективна участь громади вимагає бажання, спроможності, комунікативних навичок та впевненості в собі членів громади, щоб висловлювати свою думку та брати участь в управлінні ініціативами з розвитку, які їх стосуються. Публічні службовці здебільшого вважають, що ІГС допомагають їм, беручи участь у їх програмах; особливо, допомагаючи їм у виконанні вимогу щодо забезпечення участі громадян у розробці політики. Багато ІГС оновили свої веб-сайти, вони приділяють уваги своєму брендингу та позиціонуванню на ринку [44].

Однак, ІГС не є достатньо чутливими, щоб реагувати на ринкові умови та подавати пропозиції щодо діяльності, яка зовсім не відповідає цілям компаній, або ж ІГС позиціонують себе як бенефіціарів, а не як рівноправні партнери. Це приводить до того, що багато компаній створили власні громадські організації для управління своїми програмами. Що стосується висвітлення програм та історій успіху ІГС у засобах масової інформації, лише невелика кількість респондентів повідомили, що вони це робили. Один респондент повідомив, що робив це в рамках співпраці з міжнародною ІГС, де їм було доручено написати історії успіху у сфері сталого розвитку, громадські організації повинні більше співпрацювати зі ЗМІ, розробляти комунікаційні стратегії. Значна увага ЗМІ до громадських організацій може позитивно впливати на громадську думку, спонукати до дебатів та нагальність реформ в уряді, забезпечити пошук інших, більш конструктивних стратегій, більш конструктивні рішення [46].

Висновки до 3 розділу

Для картування ІГС в Україні вкрай необхідна чітка урядова система їх

класифікації, щоб донори в майбутньому могли надавати підтримку на основі єдиної, надійної та всеосяжної бази даних ІГС. Необхідно вжити заходів для підвищення спроможності ІГС, не лише в базових управлінських та організаційних сферах, а і технічних навичках, фінансовому менеджменті та фінансовому управлінні та підзвітності, управління людськими ресурсами, моніторингу та оцінки, але й покращення їх здатності представляти ідеї у переконливій та професійній формі. Особлива увага, також має бути приділена посиленню розвитку лідерства ІГС та довгострокового стратегічного планування, в тому числі планування донорської підтримки, програм ІГС через гранти або контракти, що має включати підтримку спроможності та фінансування основної діяльності ІГС, щоб уможливити організаційне зміцнення паралельно з реалізацією технічних заходів.

ІГС повинні більше зосереджуватися на своїй низхідній підзвітності перед виборцями та членами, збалансувавши нинішню увагу до пріоритетів та адміністративних вимог донорів, вжити заходів для вивчення шляхів диверсифікації своєї ресурсної бази. Хоча використання донорського фінансування може бути ефективним та сприяти досягненню місії організації, таке фінансування є невизначеним, і його часто важко отримати на конкурсній основі, вивчити можливість внутрішнього фінансування – державного чи приватного – та зробити відповідні кроки в рамках своїх організацій.

Щоб заохочувати співпрацю між ІГС та розширювати можливості, влада та ІГС повинні спільно працювати над створенням мережевої системи для обміну інформацією, інструментами розбудови спроможності та кращими практиками, розширювати інформацією, інструментами розбудови. Органи місцевого самоврядування повинні підтримати створення незалежної системи акредитації для забезпечення та підвищення якості послуг ІГС, підзвітності та організаційної ефективності.

Приватний сектор повинен прийняти або дотримуватися встановлених процедур, щоб пов'язати свої зусилля з соціальними інвестиціями зі стандартами ефективності допомоги, а також активно залучати національні та

міжнародні зусилля до соціального інвестування зі стандартами ефективності та активно залучати національні та місцеві органи влади до реалізації своїх програм.

ВИСНОВКИ

Доведено, що роль громадських організацій взаємодії інститутів з місцевою владою в питаннях місцевого розвитку базується на ряді теорій, одна з найпоширеніших з них, це теорія громадянської участі, яка розглядає взаємодію ІГС з місцевою владою як форму комунікації де інститути громадянського суспільства виступають посередниками між громадянами та місцевою владою, сприяючи посиленню участі громадян у прийнятті рішень, які впливають на місцевий розвиток.

Зроблено акцент на значенні теорії партнерства, яка розглядає взаємодію інститутів громадянського суспільства з місцевою владою як форму співпраці для досягнення цілей сталого розвитку, вона має ряд переваг, які дозволяють ІГС та місцевій владі об'єднати свої ресурси та зусилля для досягнення більших результатів. Це також може допомогти подолати розрив між громадянами та місцевою владою, зробивши місцеве управління більш відповідальним і прозорим.

Визначено, що в умовах нестабільності роль ІГС керується теорією конфлікту, що розглядає взаємодію інститутів громадськості з місцевою владою як форму конфлікту, він призводить до консенсусу та покращення ситуації, або може бути деструктивним, тобто призводить до блокування дій і прийняття рішень.

В роботі визначено, що застосування теорії ресурсів у взаємодії влади та ІГС, дозволить покращити обмін інформаційними, а саме знаннями, експертними оцінками, даними, ресурсами громадської підтримки, організаційної спроможності, досвідом, навичками, мережею. Ресурси влади, перш за все, передбачають ефективне використання адміністративного ресурсу, здатність приймати рішення, адмініструвати. Взаємодія влади та ІГС може бути успішною, якщо ці сторони можуть знайти взаємовигідні обміни ресурсами.

Доведено, що теорія публічної політики включає пріоритети застосування цінностей, інтересів, мотивів, можливостей, ця теорія має ряд різних підходів,

які пояснюють процес прийняття рішень. Одним з основних підходів є цикл прийняття рішень, що розглядає реалізацію публічної політики як процес, який складається з таких етапів: визначення проблеми, яку необхідно вирішити; формування політики, на цьому етапі розробляються різні варіанти політики для вирішення проблеми; прийняття рішення, на цьому етапі вибирається один з варіантів політики; реалізація політики, це етап впровадження на практиці; оцінка ефективності політики.

Визначено, що пасивність ІГС стає вираженням домінування держави у сфері місцевого самоврядування, в результаті внутрішньоелітних комбінацій формується місцевий політичний режим, не зацікавлений у розвинутій громадянській участі. Пасивні локальні спільноти виникають при швидкій зміні соціального складу спільнот, тоді пасивність місцевих громад неминуче призводить до конфліктів з місцевою владою, зростання взаємного невдоволення та відчуження.

Доведено, що організації громадянського суспільства та місцеве самоврядування є двома важливими інститутами демократичного суспільства, вони тісно взаємопов'язані та взаємодоповнюють один з одним, громадянське суспільство відображає інтереси суспільного життя, через свої інститути, що діють на основі добровільності та самоврядування, включаючи громадські організації, політичні партії, профспілки, фонди, церкви, освітні та культурні заклади, а місцеве самоврядування забезпечує права і можливості територіальної громади самостійно вирішувати питання місцевого розвитку..

Підкреслено, що ІГС впливають на розвиток системи місцевого самоврядування, через політико-правові форми взаємодії, формування демократичної політичної культури, посилення свободи слова та доступу до інформації, які відіграють важливу роль у створенні обізнаного та свідомого громадянина, залучення молоді та різних соціокультурних груп у політичний процес, а також сприяння взаєморозумінню між ними, сприяння створенню відкритого та толерантного політичного середовища, реалізації права на місцеве самоврядування.

Доведено, що соціально-економічна взаємодія інститутів громадянського суспільства та місцевої влади передбачає спільне вирішення широкого спектру суспільних проблем, таких як освіта, культура, охорона здоров'я, соціальний захист, екологія, економічна стійкість місцевих громад, розвиток соціальної інфраструктури, посилення транспарентності та участі громадян у співпраці влади з громадянським суспільством, соціальної справедливості в питаннях інклюзивного розвитку, підтримує ініціативу громадян, забезпечує боротьбу з корупцією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики Постанова від 3 листопада 2010 р. № 996. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF> .
2. Нестерович В.Ф. Вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів: проблеми конституційної теорії та практики: Монографія. Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка. 2014., 736 с., С. 38 – 40
3. Телешун С.О. Інструменти та механізми вироблення й впровадження публічної політики в Україні / С. О. Телешун, О. Г. Пухкал, І. В. Рейтерович, С.В.Ситник УКРІНФОРМ: мультимедійна платформа іномовлення України. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://www.ukrinform.ua/rubric-other_news/2713805-instrumenti-ta-mehanizmi-viroblenna-j-vprovadzenna-publicnoi-politiki-v-ukraini.html .
4. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні / Указ Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/68/2016?find=1&text=%F6%B3%ED%ED%EE%F1%F2#w11> .
5. The Principles of Public Administration: A Framework for ENP Countries / OECD/SIGMA. Режим доступу: <http://www.sigmaweb.org/publications/Principles-ENP-Eng.pdf>.
6. Е-консультації, як елемент публічних консультацій / Сергій Лобойко, Оксана Гречко, Олена Медведенко, Йорданка Томкова, Анна Ємельянова, Карина Літвінова; Центр розвитку інновацій. – Режим доступу: <https://cid.center/wp-content/uploads/2019/.pdf>.
7. Кодекс кращих практик участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалений Конференцією міжнародних неурядових організацій Ради Європи на засіданні 1 жовтня 2009 року. – Режим доступу: <https://rm.coe.int/16802eeddb>.

8. Посібник щодо проведення публічних консультацій / Проект «Позиція громадськості щодо урядових пріоритетів та інституціоналізація урядових консультацій з громадськістю у процесі формування державної політики в Україні», К.: Міжнародний центр перспективних досліджень. 69 с. 2004. – Режим доступу: http://icps.com.ua/assets/uploads/images/files/manual_on_public_consultations_icps_.pdf.
9. Кроки до громадянського суспільства. Постмайданове суспільство України: уроки для країни та світу : наук. альманах / за ред. В. П. Рубцова, А. В. Шестакової, В. О. Рябенка. – К. : Укр. Координац. Рада, 2006. – 300 с.
10. Постанова КМУ «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» від 03.11.2010 № 996. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-2010-%D0%BF?find=1&text=%E5%EA%F1%EF%E5%F0%F2%E8%E7#w14>.
11. Про громадські об'єднання: Закон України від . 22.03.2012 р. № 4572-VI Про громадські об'єднання. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 1, ст.1.
12. Пілотна методологія оцінки діяльності органів виконавчої влади за напрямом «взаємодія з громадськістю» / Проект «Демократизація, права людини і розвиток громадянського суспільства в Україні». ПРООН Благодійний фонд «Творчий Центр ТЦК». – Режим доступу: <http://ссс-tck.org.ua/download/library/66/>.
13. Methodological Framework for the Principles of Public Administration / OECD/SIGMA, November 2017. Режим доступу: <http://www.sigmaweb.org/publications/Methodological-Framework-for-the-Principles-of-Public-Administration-November-2017.pdf>.
14. UK Civil Society Almanac 2019/Data. Trends. Insights. Режим доступу: <https://data.ncvo.org.uk/profile/>.
15. Democracy Index 2018: Me Too?. The Economist. Intelligence Unit (13 January 2019.).

16. NCVO/TSRC, Charity Commission Get the data Created with Datawrapper. Режим доступу: <https://datawrapper.dwcdn.net/fwRd4/4/>.

17. Non-Governmental Organizations (NGOs) in the United States. Fact Sheet. Bureau of Democracy, Human Rights, and Labour. 2019.

18. Шинелева Л. Т. Общественные неправительственные организации и власть / Л. Т. Синелева. – М. : Издательско-торговая корпорация «Дашков и Ко», 2002. – 220 с.

19. Громадянське суспільство в 2018-му: нові виклики, нові завдання [Електронний ресурс] / Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва [спільно із соціологічною службою Центру Разумкова]. – Режим доступу: <http://dif.org.ua/uploads/pdf/13963398165a9eef1b022177.77359526.pdf>

20. Демократія участі в Україні. Стан реалізації державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства / М.І. Ставнійчук, В.О. Кулик, Л.М. Мудрак [та ін.] / за ред. М.І. Ставнійчук. – К. : ГО «Громадське об'єднання «ЗА ДЕМОКРАТІЮ ЧЕРЕЗ ПРАВО», 2015. – С. 36.

21. Боровський В. О. Загальна характеристика інституціонального розвитку громадянського суспільства в Україні / В. О. Боровський // Наукові читання – 2019. – Житомир: Вид-во «Житомирський національний агроєкологічний університет», 2019. – Т. 3. – 347 с., с. 78-79.

22. Methodological Framework for the Principles of Public Administration / OECD/SIGMA, November 2017. Режи доступу: <http://www.sigmaweb.org/publications/Methodological-Framework-for-the-Principles-of-Public-Administration-November-2017.pdf>.

23. Пащенко В. Поняття «громадянськості» і теорія громадянського суспільства. // Політичний менеджмент. – 2005. №2. – С. 118 / 126.

24. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13 січня 2011 року № 2939-VI. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

25. Проведення громадських експертиз діяльності ОБВ / Максим Лациба, Український незалежний центр політичних досліджень. – Режим доступу:

https://kyivcity.gov.ua/petytsii_ta_hromadska_aktyvnist/hromadska_ekspertyza/ItemText_76346/Gromadska_ekspertiza.pdf.

26. Основні засади діяльності прес-служб органів державної влади та місцевого самоврядування: світовий та український досвід: наук.-метод. видання / Під наук. керівн. О.С. Поважного. – Донецьк: Донецький держ. ун-т управління, 2011. – 107 с.

27. Боровський В. О. Взаємодія органів державної влади з інститутами громадянського суспільства: основні принципи та вплив на розвиток правової держави в сучасних умовах європейської та євроатлантичної інтеграції / В. О. Боровський // Публічне управління в системі координат: демократія, децентралізація, місцеве самоврядування: тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (18 жовтня 2019 року, Мелітополь, Україна) / відп. ред. Ортіна Г.В. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. – 373 с., с. 32-34.

28. Vogel, B. The formation of active civil societies in post-communist States: The challenges and opportunities of a political foundation [Text] / Bernhard Vogel // European View. – 2008. – Vol. 7, No 1. P. 129–138.

29. Щедрова, Г. П. Громадянське суспільство та політична культура: теоретичний і прикладний аспекти [Текст] : монографія Г. П. Щедрова. – Луганськ : Вид-во «Елтон-2», 2009. – 308 с.

30. Третій сектор в Україні: проблеми становлення [Текст] / М. Ф. Шевченко (кер. авт. кол.), В. А. Головенько, Ю. М. Галустьян та ін. – К. : Укр. ін-т соц. дослід., 2001. – 173 с.

31. Корнієвський О. А. Громадські об'єднання у системі національної безпеки України : дис. д-ра політ. наук : 23.00.02 Корнієвський Олександр Анатолійович. К., 2011. – 415 с.

32. Громадянське суспільство: історія та сучасність : монографія / [Т. В. Розова, О. С. Білоусов, Л. В. Вінокурова та ін.] ; за заг. ред. Т. В. Розової. – Одеса : Юрид. л-ра, 2010. – 344 с.

33. Практичний посібник для працівників комунікаційних структур в органах влади Проект «Будуємо мости заради реформ і довіри», Київ, 2016. –

Режим доступу: <https://imi.org.ua/wp-content/uploads/2017/06/posibnyk.pdf>. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021 – 2026 роки : Указ Президента України №487/2021 від 27.09.2021 р. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4872021-40193>.

34. Закон України «Про волонтерську діяльність» <https://ips.ligazakon.net/document/JF3CP01A?an=3>.

35. Закон України «Про асоціації органів місцевого самоврядування» <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1275-17#Text>.

36. Про внесення змін до деяких законів України щодо волонтерської діяльності : Закон України від 05.03.2015 р. № 246-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/246-19#Text>.

37. Про внесення змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 12 жовтня 2011 р. № 1049 : Постанова Кабінету Міністрів України від 04.08.2021 р. № 802. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-2021-%D0%BF#n2>.

38. Меморандум Ради Європи від 05.07.2002 «Фундаментальні принципи щодо статусу неурядових організацій в Європі» [Електронний ресурс]. Доступний з: 'http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_209'..

39. Walzer M. Towards a global civil society // International political currents. V. 1. Oxford: Berghahn books, 1995.

40. Cowhey P.F and Aronson J.D. Transforming global information and communication markets: the political economy of innovations. Cambridge, MA: MIT press, 2009.

41. Castells M. The Internet galaxy: reflection on the internet, business and society. Oxford University Press, 2001.

42. Ferdinand P. The Internet, democracy and democratization. London: Frank Cass, 2000.

43. Deibert R.J. Dark guest and great firewalls: the Internet and Chinese security policy// Journal of Social Studies. V. 58. 2002.

44. Noveck B.S. Paradoxical partners: Electronic communications and electronic Democracy. Digital democracy discourse and decision making in the informational age. London: Routledge, 1999.

45. Lekhi R. The politics of African America Online. The internet, democracy and democratization. London: Frank Cass, 2000.

46. Denning D. Cyber warriors: rebels, freedom fighters and terrorists turn to cyber space // Harvard International Review. V. 23 (2). 2001.